

ALEXANDRA-ELENA FULAȘ

**Metode de predare-învățare
a basmului la clasa a IV-a**

*Modalități de dezvoltare a capacității creative
la copiii din învățământul primar*

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2018

CUPRINS

ARGUMENT	7
CAPITOLUL I BASMUL.....	11
1. Originea basmului.....	11
2. Definirea si caracterizarea basmului	12
3. Clasificarea basmelor.....	15
4. Teme si motive în basm.....	19
5. Timp si spațiu în basm	27
CAPITOLUL II PERSONAJELE BASMULUI	29
1. Definire - personaj literar	29
2. Clasificare - personaje literare	29
3. Clasificare - personaje de basm	32
3.1 Senex	32
3.2 Virilis-Virilia - regula activă	36
3.3 Actanți	42
3.4 Opozanți	47
CAPITOLUL III	
IMPORTANȚA BASMULUI ÎN PROCESUL	
INSTRUCTIV-EDUCATIV	52
1. Basmul în învățământul primar.....	52

CAPITOLUL IV	
METODE DE ÎNVĂȚĂMÂNT	55
1. Delimitări conceptuale	55
2. Clasificarea metodelor de învățămînt.....	58
3. Expunerea.....	64
4. Conversația didactică.....	66
5. Brainstormingul.....	70
6. Ciorchinele.....	72
7. Metoda exercițiului	74
8. Explozia stelară	76
9. Metoda cubului.....	80
CAPITOLUL V	
CERCETARE PEDAGOGICĂ	84
CONCLUZII.....	105
BIBLIOGRAFIE.....	107

ARGUMENT

În încercarea de a prezenta o parte din multitudinea metodelor de învățământ ce sunt utilizate în realizarea predării basmelor, am înfăptuit această lucrare.

Sunt de părere că, în activitatea de învățare, metodele aplicate în asimilarea de noi informații au un rol foarte important.

Datorită educației, copiii dobândesc aspecte referitoare la cultură, valori sociale, civilizație, pe care le adaugă în cadrul lor comportamental. Prin învățare, ei sunt pregătiți spre a face față unor noi situații.

Metodele utilizate în procesul de învățare trebuie să fie în conformitate cu vârsta, dezvoltarea gândirii elevului, cu materia dar și cu scopul urmărit.

În ceea ce privește basmul, lecturarea acestuia are o deosebită contribuție în dezvoltarea proceselor psihice ale copiilor. Datorită faptului că basmele prezintă numeroase imagini, personaje și sunt bogate în figuri de stil, acestea trezesc copiilor reprezentări multiple.

Prin basm, imaginația reproductivă a copiilor este dezvoltată datorită acțiunii bogate și a eroilor

bine individualizați. Copiii ajung să își depășească limitele experienței lor de viață, deoarece își imaginează ceva ce nu au mai văzut vreodată. Astfel, personaje precum: Feți-Frumoși, zâne, zmei, balauri, cai înaripați sunt reproduse viu în imaginația lor.

În basme există oameni, obiecte și animale care vorbesc, prieteni și dușmani, începuturi și sfârșituri, bun și rău, frumos și urât, iubire, familie, numeroase ipostaze ale eroului, care, prin fantezie dar și prin legătura cu lumea reală, conduce la devenirea copilului în adult cu idei și principii proprii.

Prin sintagma „A fost odată ca niciodată”, copilul realizează că intră într-o lume magică, specială și parcurge o călătorie imaginară pe tărâmurile fictive, alături de personajele basmelor. Doar în momentul în care intervine personajul negativ care tulbură echilibrul acțiunii, copilul începe să realizeze pericolele și răul ce îl înconjoară în viața de zi cu zi. Însă, atunci când află că binele învinge, copilul conștientizează că momentele grele sunt trecătoare și că fiecare problemă are și o rezolvare.

Astfel, acesta își dezvoltă curajul, stima de sine și este încrezător în faptul că orice obstacol poate fi depășit. Aceste treceri de la real la imaginar îi dezvoltă copilului noi sentimente de: teamă, fericire, suspans, ușurare.

De-a lungul timpului, basmul a rămas una dintre cele mai îndrăgite opere de către copii. Basmul are o însemnătate educativă puternică în viața acestora, ajutându-i să-și înfrângă fricile și totodată să evadeze din lumea reală într-o lume în care orice este posibil.

CAPITOLUL I

BASMUL

1. Originea basmului

Teorii precum: teoria mitologică, teoria migraționistă, teoria antropologică, teoria originii totemice și teoria „onirică”, au existat întotdeauna cu privire la originea basmului.

Teoria mitologică, susținută de Max Muller, afirmă că basmele provin din vechile mituri indoeuropene.

Teoria migraționistă sau difuzionistă emisă de Th. Benfey, susține că sursa unică a basmelor o reprezintă literatura indiană, ce a fost creată de budiștii care erau călugări, în templele lor.

Teoria antropologică sau poligenetică, formulată de E. B. Taylor și A. Long, ajunge la concluzia că basmele sunt supraviețuiri din substratul de credințe primitive comun speciei umane.

Teoria originii totemice îi aparține lui A. Von Gennep și afirmă că basmele ar fi rezultatul

transformării succesive a credințelor în socalitatea unui animal protector al comunității.

Teoria onirică îi are drept autori pe F. Laistner și B. P. Hașdeu și propune o ipoteză genetică psihologică.

2. Definirea si caracterizarea basmului

Basmul este o operă epică, de origine populară, în care faptele reale sunt îmbinate cu cele fantastice, la care iau parte personaje cu puteri supranaturale, reprezentând forțele binelui și forțele răului și din a căror confruntare, forțele binelui ies victorioase. După Călinescu, „basmul e un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, epică, știință, observație morală etc.”¹

Alături de povestire, snoavă și legendă, basmul reprezintă una dintre cele mai vechi specii ale literaturii orale, existentă încă din Antichitate, fiind răspândită la toate popoarele, într-un număr foarte mare de variante.

Basmul este o operă populară în proză, de dimensiuni întinse, în care sunt relatate evenimente ce au un caracter fabulos, la care sunt prezente personaje care au trăsături supranaturale, reprezentând forțele binelui și forțele răului.

¹ Călinescu G., *Estetica basmului*, Bistrița, Editura Pergamon, 2006, pag.. 123

Existența elementelor fantastice reprezintă caracteristica definitorie a basmului. Astfel, este determinată apariția întâmplărilor fantastice, a personajelor fabuloase, a obiectelor magice și a personajelor umane cu însușiri supranaturale.

Desfășurarea acțiunii se dezvoltă pe mai multe episoade și întotdeauna are loc în două lumi: cea reală, a oamenilor și cea fictivă.

Fiind gradată, acțiunea crește treptat în intensitate. Evenimentele se desfășoară într-un timp imaginar. Spațiul are variante infinite: „la răsărit”, „pe tărâmul celălalt”, „peste munți”, „unde se bat munții în capete”, „dincolo de mări și țări” etc.

În orice basm, indiferent de întâmplările prin care trec, personajele sunt pozitive și negative. Ele fac parte fie din spațiul real, fie din lumea imaginară. Dacă personajele din spațiul uman au trăsături specifice omului, redate prin calități și defecte (vitejie, modestie, trufie, invidie, credință, răutate), personajele din lumea fantastică sunt înzestrate cu forțe supranaturale care depășesc forțele obișnuite ale oamenilor (au capacitatea de a transforma obiecte, de a vorbi graiul oamenilor, de a se metamorfoza).

Întotdeauna, protagonistul basmului este întruchipat de un tânăr cu trăsături deosebite, pe care nu le prezintă de la început. Acesta parcurge o călătorie inițiativă, întâlnind pe parcursul acesteia diferite obstacole pe care reușește să le depășească.

Forțele binelui se luptă mereu cu forțele răului, care, aparent sunt mai multe și mai puternice, însă le învinge, fiind demonstrată astfel încrederea omului în victoria binelui. Sunt prezente ajutoarele protagonistului și obiecte magice, unele aparținând lumii reale, iar altele aparținând lumii fantastice.

Există probe de inteligență, vitejie și omenie.

Basmele cuprind o serie de formule:

- formule inițiale cu ajutorul cărora se pătrunde din lumea reală în lumea imaginară a basmului: „A fost odată ca niciodată”

- formule mediane prin intermediul cărora se face legătura dintre două pasaje ale basmului - atrag atenția cititorului/ ascultătorului asupra faptului că mai sunt obstacole de trecut: „ca cuvântul din poveste, înainte mult mai este”;

- formule finale care indică finalul întâmplărilor fantastice, părăsirea lumii fantastice și revenirea în realitatea concretă: „ș-am încălecat pe-o șa, și v-am spus povestea așa”.

Stilul se evidențiază prin oralitate înfăptuită prin diferite mijloace artistice: cuvinte și expresii populare, regionalisme, propoziții interogative și exclamative și dialoguri.

Numerele magice și deznodământul fericit reprezintă și ele caracteristici ale basmului.

Pentru a da valoare de adevăr basmului, povestitorul amintește uneori, la sfârșitul basmului, că el însuși a fost prezent la întâmplările relatate.

Cultivând ideea de bine și frumos, valoarea basmelor este atât estetică, cât și morală.

3. Clasificarea basmelor:

După trăsăturile personajelor, tema acțiunii, existența componentelor fantastice, basmele se clasifică în:

- fantastice, fiind cele mai răspândite și semnificative, desprinse din mit, ce au o pregnanță a fenomenelor fabuloase;

- animaliere, ce au ca punct de pornire legendele totemice despre plante, animale sau chiar despre anumite obiecte simbolice;

- nuvelistice, ce provin din snoavă, regăsindu-se în narațiune o inserție puternică a aspectelor concrete de viață.

Basmul fantastic urmează ca și celelalte basme, același model de structură, însă deosebirea constă în faptul că aici, elementul predominant este fantasticul. Desfășurarea acțiunii parcurge drumul dinspre real spre fictiv, personajele făcând parte atât din lumea reală, concretă, cât și din lumea imaginară.

George Călinescu a definit basmul ca fiind „oglindire a vieții în moduri fabuloase”.

Basmul animalier prezintă din punct de vedere structural forma unei fabule, datorită faptului că sunt prezente personaje animaliere ce au comportamente umane, astfel încât, omul ocupă un rol secundar în acest tip de basm. Intriga basmului prezintă unul sau două motive, iar finalul conține sugestii „etico-morale”.

Basmul nuvelistic este o operă creată relativ recent, iar unii folcloriști (Mihai Pop, Pavel Ruxandoiu, Ovidiu Bârlea) tind să o considere chiar subspecie a basmului propriu-zis. În acest tip de basm personajele nu mai prezintă însușiri supranaturale, fiind oameni simpli ce trec prin momente deosebit de normale, relațiile familiale și sociale reprezentând tema principală.

În funcție de autor, basmele sunt clasificate în:

- basme populare, reprezentând creații a oamenilor din popor;
- basme culte, fiind creații ale unor autori cunoscuți.

Basmul popular, creație a colectivității anonime, prezintă aspecte ale vieții reale, aspirația omului modest către libertate, dreptate, frumos, bine. Astfel, tema acestui tip de basm este reflectată de aspecte ale realității ce sunt surprinse în basmul popular se regăsesc: dragostea, natura, ura, destinul etc. ²

² Bodiștean F., *Literatură pentru copii și tineret dincolo de „story”*, Cluj-Napoca, Editura Casa cărții de știință, 2007, pag. 25

Basmul popular prezintă două tipuri de motive: dinamice (care pot schimba firul epic sau situația protagonistului) și statice (care nu intervin în firul narativ).

De obicei, personajele sunt înzestrate cu puteri supraomenești, prezentând în general o însușire definitorie, ce este accentuată pe toată desfășurarea acțiunii. Personajele sunt clasificate în basm, în două grupe principale: personaje pozitive și personaje negative, iar, în funcție de individualitatea acestora, le putem încadra în patru categorii: senex, virilis-virilia, actanți și opozanți.

Basmul popular are aceeași compoziție ca cel cult, timpul și spațiul nefiind precizate cu exactitate. Formulele specifice stârnesc amuzamentul prin exprimarea populară și prin neverosimilitatea lor. Ca element specific, în basmul popular întâlnim repetiția, în sensul că firul narativ se repetă aproape identic: fiul de împărat pleacă în căutarea prințesei pe care o salvează din mâinile zmeului, luptându-se cu acesta și omorându-l, iar finalul prezintă o nuntă mare, cu o petrecere pe măsură și veselie.

Modurile de expunere prezente în basmul popular sunt: narațiunea, descrierea, dialogul și monologul, narațiunea fiind cea care predomină pe tot parcursul desfășurării firului epic. Cele mai importante figuri de stil sunt hiperbola și antiteza.

Autorul anonim folosește ca tehnică narativă, nararea lineară, o ascendentă/descendentă, nararea „în palier”, „în trepte”, „în cercuri”³.

Basmul cult își găsește punctul de plecare în basmul popular, însă prezintă numeroase diferențe. În ceea ce privește basmul cult, acesta este creația unui singur autor cunoscut, care ia parte la acțiune, implicându-se afectiv. Desfășurarea evenimentelor este relatată în ordine cronologică, protagonistul fiind prezentat încă de la naștere până la căsătorie și investire ca împărat.

Temele și motivele se aseamănă cu cele prezente în basmul popular, iar timpul și spațiul au coordonate ireale. Și în basmul cult, personajele înfățișează tipologii umane. În ceea ce privește structura basmului cult, compoziția este aceeași cu cea a basmului popular, formulele specifice fiind întâlnite și aici. În basmul cult, modurile de expunere sunt narațiunea care se împletește cu dialogul, cel din urmă având o funcție dublă: aceea de a caracteriza personajele în mod indirect și aceea de a aduce acțiunea în fața cititorului.

Deznodământul este întotdeauna fericit, basmul sfârșindu-se cu triumfarea binelui asupra răului și cu împlinirea personajelor.

³ Vistian G., *Literatura pentru copii și tineret*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003, pag. 110

4. Teme și motive în basm

Tema reprezintă „reflectarea unui aspect general al realității surprins artistic în opera literară”.⁴

Basmelor prezintă ca personaje: Feți-Frumoși, prinți, zmei, zâne, balauri, însă temele acestei creații literare se află în strânsă legătură cu aspectele reale ale societății actuale.

În basme întâlnim teme majore ca: „tema dragostei, ura și perfidia, teme legendar-mitologice, teme didactico-moralizatoare și teme umoristico-absurde”.⁵

Tema dragostei, în cadrul basmului îmbracă forme multiple: dragostea copiilor față de părinți, dragostea față de persoana iubită, dragostea părinților față de copii, dragostea dintre frați.

În majoritatea basmelor predomină sentimentul erotic, protagonistul este în căutarea fetei care îi este sortită, cu care, mai apoi să se căsătorească și să formeze o familie. Dragostea este cât se poate de reală, însă ipostazele sau personajele acesteia au tentă fantastică.

Așadar, persoana iubită poate fi chiar o pasăre sau un animal. Această ipostază este una veche, fiind

⁴ Vistian G., *Literatura pentru copii și tineret*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003, pag. 91

⁵ Vrabie G., *Structura poetică a basmului*, București, Editura Academiei republicii socialiste România, 1975, pag. 27

prezentă la aproximativ toate popoarele. Acest tip de iubire este unul neobișnuit, dar impresionează tocmai prin nefirescului său. Stranitatea unei astfel de relații stârnește curiozitatea, aceasta din urmă, atingând limite foarte înalte.

În opera „Broasca țestoasă cea fermecată” de Petre Ispirescu întâlnim ipostaza iubirii dintre om și broasca țestoasă.

„Tocmai când voi să se scoale și să plece spre a merge să-și încerce și el norocul, iată că broasca mai țâșni o dată, iar el își aruncă ochii la dânsa mai cu băgare de seamă. Se uită drept în ochii broaștei, și simți un nu știu ce, colea la inimioară, pare că îl săgetase ceva. Șezu iarăși jos. Ar fi voit să plece, dară parcă îl pironise cineva locului. Mai voi el să facă ceva cumva, așa ca să se depărteze, dară în deșert. Picioarele nu se mai mișcară, ca și când ar fi fost butucite.

Se miră de astă lânzezeală. Și, mai aruncându-și căutătura la broască, văzu ochii ei, pare că strălucea de un foc ce simțea că îl atinge. Atunci își luă inima în dinți și strigă:

- Asta să fie logodnica mea.

- Îți foarte mulțumesc, dragul meu iubit, îi răspunse atunci broasca. Cuvântul tău a sfărâmat toate farmecele ce mă țineau înlănțuită. Tu ești ursitul